

УДК 343.13+341.44

Березняк В. С., с.н.с. відділу організації наукової роботи та редакційно-видавничої діяльності ДніпДУВС, к.ю.н.

Захист права людини на життя як підстава для відмови у видачі особи (екстрадиції)

У результаті аналізу норм правових актів, а також з урахуванням різних точок зору вітчизняних і закордонних вчених визначається, що застосування смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортури повинно бути імперативною підставою для відмови у видачі особи (екстрадиції).

Ключові слова: екстрадиція, засуджений, обвинувачений, смертна кара, тортури.

В результате анализа норм правовых актов, а также с учетом различных точек зрения отечественных и зарубежных ученых определяется, что применение смертной казни или исполнения приговора о смертной казни или пыток должно быть императивным основанием для отказа в выдаче лица (экстрадиции).

Ключевые слова: экстрадиция, осужденный, обвиняемый, смертная казнь, пытки.

An analysis of the provisions of the legal acts, as well as taking into account the different perspectives of domestic and foreign scientists determined that the use of the death penalty or execution of sentence of death or torture should be a mandatory ground for refusal of extradition (extradition).

Keywords: extradition, convict the accused, the death penalty, torture.

Постановка проблеми. Виняткового значення під час видачі особи (екстрадиції) набуває питання законодавчого закріпленні процесуальних гарантій захисту прав людини, особливо якщо це стосується захисту її життя і здоров'я, які визнані в Україні найвищою соціальною цінністю.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Висвітленню окреслених вище питань присвячені праці багатьох дослідників, серед яких: О.М. Бандурка, А.І. Бойцов, О.І. Виноградова, І.О. Кашук, Н.І. Костенко, Д.М. Лещенко, А.Б. Мезяєв, А.В. Озерська та ін. У свій час зазначені вчені зробили науковий внесок у дослідження вказаної проблематики, однак сучасних комплексних наукових розробок які б ураховували зміни законодавства України у зазначеній сфері проведено не було.

Метою статті є спроба автором висвітлити питання захисту права людини на життя як підстави для відмови у видачі особи (екстрадиції).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні процесуальні особливості видачі осіб (екстрадиції) регулюються Главою 44 Розділу IX Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) [1]. Слід зазначити, що, крім процесуального порядку, КПК містить і окремі заборони видачі осіб (екстрадиції).

Аналіз положень Глави 44 Розділу IX КПК дає змогу визначити, що ст. 589 передбачаються ряд підстав для відмови у видачі особи (екстрадиції). Такі підстави згідно ч. 1 цієї статті можна сформулювати наступним чином:

1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України (п. 1 ч. 1 ст. 589 КПК);

2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України (п. 2 ч. 1 ст. 589 КПК);

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу (п. 3 ч. 1 ст. 589 КПК);

4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію) (п. 4 ч. 1 ст. 589 КПК);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України (п. 5 ч. 1 ст. 589 КПК);

6) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України (п. 6 ч. 1 ст. 589 КПК).

Крім цього ч. 2 ст. 589 КПК встановлено, що особа, якій надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні, не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а також іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, крім випадків, передбачених міжнародним договором України.

Слід зауважити, що окремі положення зазначених норм сформульовано не досить чітко, а тому спостерігається відсутність конкретної визначеності правової позиції України у цьому законодавчому акті.

Враховуючи багатогранність цього питання, вважаємо доцільним зупинитись лише на одному з найголовніших, на нашу думку, критеріїв заборони видачі особи, а саме: якщо до особи стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законодавства запитуючої держави може бути застосовано смертну кару або виконання вироку про смертну кару чи тортури.

За статистичними даними сайту Capital Punishment U.K. [2], на якому щомісячно поновлюється інформація про виконані смертні вироки в усьому світі, лише у грудні 2014 року було здійснено 87 страт у таких країнах: Афганістан, Америка (США), Бангладеш, Білорусь, Ботсвана, Китай, Єгипет, Іран, Ірак, Індонезія, Йорданія, Кувейт, Пакистан, Палестина (Сектор Газу), Саудівська Аравія, Сінгапур, Сомалі, Тайвань, В'єтнам, Ємен. До кримінально караних діянь, за вчинення яких до осіб було застосовано смертну кару у зазначений період відносяться: вбивство, незаконний обіг наркотиків, згвалтування, корупція під час операцій із землею, тероризм.

У світовій практиці існує багато прикладів жорстокого і нелюдського поводження з людиною, застосування відносно неї тортур, катувань з метою «вбити» певні свідчення, сфальсифікувати докази у кримінальній справі, помститись особі, що проходить у цій справі, за діяння, у вчиненні якого вона підозрюється, або зробити нестерпними умови відбування покарання, що є неприпустимим у сучасному демократичному суспільстві. Зокрема, у справі «Сельмуні проти Франції» Європейський Суд встановив факти нанесення Ахмеду Сельмуні, що підозрювався в торгівлі наркотиками, значного числа ударів, припустивши, що удари такої сили, навіть якщо вони не залишають видимих слідів, заподіюють значну біль, незалежно від стану здоров'я потерпілого [3, с. 762-763].

Зауважимо, що серед цих країн є і такі, з якими Україна об'єднана міжнародними домовленостями про видачу осіб (екстрадицію).

Як зазначалося вище, ч. 2 ст. 589 КПК передбачає відмову у видачі особи (екстрадиції), яка потребує додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні,

де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань. Однак *можливість застосування смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур до будь-якої іншої особи, яка не набула статусів передбачених у ч. 2 ст. 589 КПК не є підставою для відмови у видачі особи (екстрадиції)*. Крім цього, зазначена норма містить винятковість обставин, зокрема загроза небезпеці здоров'ю, життю або свободі *лише за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань*.

Стаття 27 Конституції України зазначає, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини. У ч. 2 ст. 28 Конституції України оголошено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [4].

Враховуючи те, що нормативні приписи, які регулюють питання відмови у видачі особи (екстрадиції), не обмежуються їх наявністю у КПК, вважаємо доцільним проаналізувати інші національні правові акти.

Певним чином зазначені питання знайшли відображення у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 р. № 3671-VI.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 р. № 3671-VI біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країни, де їх життя або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження. Згідно ж п. 13 ч. 1 ст. 1 цього Закону особою, яка потребує додаткового захисту може бути визнано особу, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї *смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях* міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань [5].

Слід звернути увагу на те, що положення зазначеного Закону допускають лише можливість отримати відповідний захист зі сторони України, однак не виключається і можливість не отримати такий захист.

По-перше, така можливість пов'язана з тим, що визнанню особи біженцем, особою, яка потребує додаткового захисту або якій надається тимчасовий захист передують ціла процедура, яка включає звернення до повноважного центрального органу виконавчої влади України з відповідними документами та прийняті рішення про надання (чи про відмову у наданні) відповідного статусу та ін.

По-друге, оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, проводиться *на підставі заяви* про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Тобто якщо особа, стосовно якої є можливість застосування смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, не звернулась з відповідною заявою, то питання про надання їй одного із зазначених статусів, а відповідно і надання їй захисту, не буде розглядатися.

Як стверджує академік О.М. Бандурка, міжнародне співробітництво в питаннях боротьби зі злочинністю основною своєю метою ставить захист прав і свобод людини [6, с. 78].

Захист прав та свобод осіб при екстрадиції в частині принципів невидачі діють на стику і у відповідності з міжнародними принципами, такими як невидача громадян, захист прав своїх громадян за кордоном [7, с. 93], дотримання принципу законності, рівність повноважень судово-слідчих органів суверенних держав, які здійснюють взаємодію, забезпечення правового захисту та рівності повноважень учасників кримінального процесу на території країн, що домовляються [8, с. 34], тощо.

Як зазначає Д.М. Лещенко, «права людини в екстрадиційному процесі забезпечуються існуванням загальновизнаних принципів, від яких держави не можуть відступити», та «інтереси боротьби зі злочинністю актуалізують необхідність захисту прав людини при здійсненні необхідних примусових заходів, пов'язаних із видачею» [9, с. 34, 35].

Враховуючи вищевикладене можна висновувати, що національне законодавство у контексті досліджуваної проблеми залишає питання захисту права людини на життя відкритим.

Не можна залишити поза увагою той факт, що положення ст. 11 цієї Конвенції визначають принципове ставлення до смертної кари держав, які приєдналися до Конвенції та ратифікували згадані положення. Зокрема зазначається, що «якщо правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством запитуючої Сторони і якщо законодавство запитуваної Сторони не передбачає смертної кари за таке саме правопорушення або вона, як правило, не виконується, у видачі може бути відмовлено, якщо запитуюча Сторона не надасть запитуваній Стороні достатніх гарантій того, що смертний вирок не буде звернутий до виконання» [10, с. 1120]. Вказані злочини за турецьким законодавством передбачали покарання у виді смертної кари. В екстрадиції заявника було відмовлено у зв'язку з тим, що турецька влада не надала гарантій незастосування смертної кари до нього [11, с. 80].

Можна констатувати, що у ст. 11 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. мова йдеться не про обов'язковість відмови у видачі особи за наявності зазначених підстав, а лише про можливість відмови, якщо запитуюча Сторона не надасть запитуваній Стороні *достатніх гарантій* того, що смертний вирок не буде звернутий до виконання.

Таким чином ст. 11 Конвенції містить положення про можливість видання особи, котра вчинила правопорушення, за яке передбачається відповідальність у виді смертної кари. Крім цього, відсутні пояснення стосовно такого терміну як «*достатні гарантії*», що у свою чергу дає правові можливості нівелювати одній із сторін міжнародних відносин у цьому аспекті.

Слушною з цього приводу є думка А.Б. Мезяєва, який говорить про необхідність закріплення в законі умови вивчення загальної ситуації в державі, що запитує екстрадицію, з метою забезпечення гарантії невиконання смертної кари, складання ві-

домством іноземних справ списків держав, гарантіям котрих не можна довіряти, та передання таких списків органам прокуратури [11, с. 86].

Тому, на нашу думку, при вирішенні питання про екстрадицію тієї або іншої особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, необхідно враховувати всі можливі наслідки її екстрадиції, при цьому вивчити такі більш конкретні обставини:

- яка держава направила запит про екстрадицію особи;
- чи існують в державі жорстокі, нелюдські або інші покарання, що принижують честь, гідність особи;
- чи існують на території цієї держави міжнародні правозахисні організації;
- чи існують між запрошуваною і запрошуючою державою укладені двосторонні міжнародні договори про правову взаємодопомогу;
- вивчення світової практики співпраці з цими державами [12, с. 192].

Вивчення вказаних обставин допоможе правильно вирішити питання щодо екстрадиції особи, а так само не допустити застосування стосовно неї жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, покарань або поведень.

Тому однією з необхідних умов екстрадиції обвинуваченої особи повинна бути гарантія держави, якій видається особа, про те, що всі права, передбачені Конвенцією про захист прав і основних свобод людини 1950 р., протоколами до неї і іншими міжнародними документами, щодо даної особи будуть дотримуватися, а так само встановлення спеціального контролю за дотриманням передбачених прав.

Основні гарантії захисту прав і свобод осіб при екстрадиції відображені в підставах для невидачі. Повний перелік вказаних підстав відображено в Типовому договорі про видачу 1990 р.

У цьому договорі умови невидачі розділені на (підстави) умови, при яких екстрадиція особи взагалі недопустима (імперативні підстави для відмови), і (підстави) умови, при яких в екстрадиції може бути відмовлено (факультативні підстави для відмови).

Зазначимо, що до факультативних підстав для відмови в екстрадиції відноситься і така: якщо правопорушення, відносно якого надходить прохання про екстрадицію, карається смертною карою відповідно до законодавства запитуючої держави, якщо ця держава не дає достатніх гарантій, що смертний вирок не ухвалено або не буде приведено до виконання.

Незважаючи на грамотний правовий зміст і універсальність [13, с. 46], типовий договір є все ж таки консультативним зразком, а також орієнтиром при складанні двосторонніх і багатосторонніх договорів між державами з питання екстрадиції і не може виступати як перелік обов'язкових підстав відмови в екстрадиції.

О.В. Негодченко слушно вказує на те, що права людини не належать жодному урядові, вони не обмежені жодним континентом – вони є основоположними для всього роду людського, об'єктом турботи на всіх рівнях та з боку всіх верств суспільства [14, с. 4].

На сьогодні концепція захисту прав і свобод людини в Україні набула великого значення для правової науки. Прагнення нашої держави досягнути європейського рівня розвитку і функціонування права має бути реалізоване завдяки реформам у кожному правовому інституті держави, в тому числі й екстрадиції. Професор В.Г. Лукашевич наголошує на тому, що однією з визначальних умов вступу України у світове та європейське співтовариство є підвищення рівня демократизації суспільства в цілому та його окремих інституцій, серед яких не останнє місце посідає правова система,

зокрема, досудове слідство, тому що саме на цій стадії спостерігається найбільше порушень законних прав і свобод людини [15, с. 18]. Забезпечення прав і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві в першу чергу зумовлюється реалізацією положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в правозастосовній практиці [16, с. 66].

Еволюція права в Україні вказує на певний сенс подальшого удосконалення такої правової концепції, як захист прав та свобод людини.

Висновки. Вищерозглянуті питання свідчать, що в українському законодавстві приділяється значна увага захисту прав особи в інституті екстрадиції, хоча й існує необхідність його вдосконалення. Поряд з іншими державами в Україні скасовано смертну кару. Але доводиться з прикрістю констатувати, що в деяких державах ще існує такий вид покарання. Невдосконалення правового статусу політичного біженця та надання політичного притулку, застосування катувань, жорстоких, нелюдських поведінь чи покарань — це все призводить до руйнування існуючого демократичного правового суспільства чи знищення початку розвитку такого суспільства. Держава повинна ретельно підходити до питання захисту прав особи, яка видається, хоча це і ускладнює її екстрадицію. Неможливо ігнорувати міжнародно визнані права і свободи особи та надання їй правових гарантій, закріплених у багатьох міжнародно-правових актах (Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінню чи покаранню 1987 р.).

Застосування смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур повинно бути імперативною підставою для відмови у видачі особи (екстрадиції).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Capital Punishment U.K. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : // <http://www.capitalpunishmentuk.org/dec14.html>.
3. Бойцов А. И. Выдача преступников / Бойцов А. И. — СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 795 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print1389901214114940>.
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
6. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : [підруч.] / О. М. Бандурка. — Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. — 336 с.
7. Виноградова О. І. Принципи міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю / О. І. Виноградова // Право України. — 1999. — № 4. — С. 90—93.
8. Озерський І. В. Міжнародне співробітництво в питаннях екстрадиції / І. В. Озерський, А. В. Озерська, І. О. Кашук // Економіка, фінанси, право. — 2005. — № 2. — С. 33—35.
9. Лещенко Д. М. Захист прав людини в екстрадиційному процесі / Д. М. Лещенко // Наше право. — 2003. — № 4 — С. 28—35.
10. Європейська конвенція про видачу правопорушників, 1957 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. (Книга перша) : зб. документів (українською і російською мовами). — К. : Юрінком, 1996. — 1184 с.

11. Мезяев А. Б. Международные договоры об экстрадиции и проблема смертной казни / А. Б. Мезяев // Государство и право. 2003. № 3. С. 79-87.
12. Березняк В. С. Проблемні питання правового регулювання екстрадиції в проєкті Кримінально-процесуального кодексу України / В. С. Березняк // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук. праць. 2005. Спецвип. № 1 : Актуальні питання кримінально-правових наук. С. 186-194.
13. Десятый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями : сб. документов / сост. канд. юрид. наук Волеводз А. Г. М. : ООО Изд-во «Юрлентинформ», 2001. — 496 с.
14. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України : монографія / Негодченко О. В. — Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС України, 2002. — 416 с.
15. Лукашевич В. Г. Місце і роль захисника під час пред'явлення особи чи предметів для впізнання / В. Г. Лукашевич, Т. Ю. Луценко // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / НДЕКЦ МВС України ; КНУВС ; [редкол. : Є. М. Моїсєєв (голов. ред.) та ін.] — К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2006. — № 2. — 186 с.
16. Капліна О. Правові стандарти Європейського суду з прав людини / О. Капліна, В. Маринів // Вісник прокуратури. — 2007. — № 8. — С. 65-70.

УДК 347.73

Гетьман К. О., здобувач кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Додаткові функції податку як елемент побудови цілісної системи функціонального впливу в регулюванні податкових відносин

Стаття присвячена аналізу додаткових функцій податку в системі податкового механізму. Передусім автором зазначено, що розподілення функцій на окремі групи є певним вираженням наукової абстракції. Натомість закінчений вплив на поведінку всіх учасників податкових відносин через реалізацію функцій податку може здійснюватися виключно системно. На думку автора, основні функції податку визначають найбільш типове його призначення, характеризують фундамент побудови та організації податкового регулювання в цілому. Стосовно додаткових функцій податку, то вони характеризуються як такі, що забезпечують закріплення та реалізацію особливостей саме підгалузевого чи інституційного характеру податкових відносин.

Ключові слова: функції податку, основні функції податку, додаткові функції податку, розподільча функція податку, стимулююча функція податку, накопичувальна функція податку.

Статья посвящена анализу дополнительных функций налога в системе налогового механизма. Прежде всего автором отмечено, что распределение функций на отдельные группы является определенным выражением научной абстракции. В то же время, законченное влияние на поведение всех участников налоговых отношений через реализацию функций налога может осуществляться исключительно системно. По мнению автора, основные функции налога определяют наиболее типичное его назначение, характеризуют фундамент построения и организации налогового регулирования в целом. Относительно дополнительных функций налога, то они характеризуются как обеспечивающие закрепление и реализацию особенностей именно подотраслевого или институционального характера налоговых отношений.

Ключевые слова: функции налога, основные функции налога, дополнительные функции налога, распределительная функция налога, стимулирующая функция налога, накопительная функция налога.